

סוכה כז

משה שווערד

1. אוצר מפרשי התלמוד

משנה. רבי אליעזר¹ אומר ארבע עשרה סעודות חייב אדם לאכול בסוכה, אחת ביום ואחת כלילה. יש שהקשה, דלר"א יכול לא לאכול כלל, שהרי סבר² שיום טוב, "או כולו לה' או כולו לכם". ותירץ דיו"ט דסוכות שאני, שגילתה התורה שחייב לאכול י"ד סעודות³.

הקשו הראשונים, מדוע נקט ר"א רק י"ד סעודות, הרי חג הסוכות כולל גם שבת, ובשבת חייב לאכול שלש סעודות, נמצא שבמשך כל שבעת ימי החג חייב לאכול ט"ו סעודות ולא י"ד סעודות⁴. יש שתירצו שאין הסעודה השלישית יתירה, כיון שהיא עומדת במקום הסעודה של הלילה, שאחר שהוא שבע אינו חוזר ואוכל, ופעמים שאוכל באותו זמן סעודה של לילה מבעוד יום⁵.

2. גליוני מגזת חן

במאירי הקשה הא חג הסוכות כולל גם שבת, ובשבת חייב לאכול ג' סעודות, נמצא דבמשך כל ד' ימי החג חייב לאכול ט"ו סעודות, ותירץ בחשק שלמה ובית שערים אר"ח (סי' של"ה) דבאמת י"ד סעודות כוללות גם סעודה ג' של שבת, רק דאינו כוללת סעודה א' דליל סוכות דבזה גם רבנן מודה מגז"ש דט"ו ט"ו, ונמדויק ג"כ דמתחיל התנא "אחת ביום" - כיון דמתחיל למנות מבוקרו של יום א' דחג.

3. שערים מצויינים בהלכה

דף כז. מה להלן לילה הראשון חובה, אף כאן לילה הראשון חובה. כתב הרמב"ם (סוכה פ"ו ה"ז) דאם אכל כזית פת יצא יד"ח. וכתב המ"מ דכיון דאנו למדים חיוב לילה הראשון ממצה, א"כ הוי דומיא לאכילת מצה, דסגי בכזית, ועוד דשיעור אכילה בכל מקום כזית הוא. אבל הר"ן כתב, דאע"ג דבשאר ימות החג כזית עראי הוא, ורשאי לאכול חוץ לסוכה, אפ"ה כלילה הראשון, כיון שהכתוב קבעו חובה לאכול בסוכה, עשאו אכילת קבע. וכיאר דבריו הוא דדמי לאכילת שבת דקובעת אכילתה, משום דכתיב "וקראת לשבת עונג", כדאיתא במס' ביצה (לד): לגבי קביעה למעשה, ועי"ש ברש"י שכתב דכיון דאיכרי אכילה דידיה עונג, קבעה שאין בה עוד שם עראי, אלא שם קבע. ולפ"ז הכא נמי הכזית שקבעו הכתוב מצוה, קובעת. ועי' במג"ח (מצוה י) שהאר"ן בענין זה. ולגבי אי קובעת בשבת ויו"ט לאסור אכילת עראי חוץ לסוכה, עי' בשבלי לקט (סי' קיא) ושער המלך (סוכה פ"ו ה"ז) וצל"ח (ברכות מט:). אבל באל"י רבה (סי' תרלט) הקשה על דבריהם. ועי' בכרכי יוסף (שם). ובתשו' מהרי"ק (שורש קעו) הוכיח מהמרדכי דגם סעודת שבת ויו"ט, אינו קובע. ועי' בשו"ת שואל ומשיב (מהר"ג ח"א סי' תסח). ובמג"א (שם סק"י) כתב בזה"ל, אבל ביו"ט ושבת צריך לאכול כזית פת, אך לא בעי סוכה כו'.

4. שערם מצויינים בהלכה

וכיון דדמיא למצה, צריך לזוהר לאכול כזית ראשון בכדי אכילת פרס. וכבר כתבנו במס' יומא (פ:) דהשיעור עפ"י זמני השעון הוא לא פחות מערך חמשה מינוטין, ולא

יותר מתשעה מינוטין. ואגב יש להעיר, שלאחר קידוש לא יפסיק עד אחר אכילת הכזית, דאליכ אין ברכת לישב בסוכה על הכזית.

5. אוצר מפרשי התלמוד

הקשו הראשונים, כיון שלחכמים אין חובת אכילה אלא בלילה ראשון⁶⁶, מדוע מברכים על סוכה כל ז'⁶⁷, ועל מצה מברכים רק בלילה הראשון⁶⁸.

בעל המאור⁷⁰ תירץ, דבפסח יכול אדם להתקיים בשאר ימי החג אם יהיה ניוון באורו וכדו' בלא אכילת מצה, משא"כ בסוכה, שאין יכול לעמוד בלא שינה ג' ימים⁷¹, והוא חייב לישן בסוכה ולטייל בה⁷².

6. שערם מצויינים בהלכה

משלים במאי כו'. עי' ברש"י (ד"ה חזר בו) שכתב, ומיהו פליג עלייהו דהוא קסבר דיש תשלומין לסעודת ליל יו"ט ראשון, כמו שיש תשלומין לקרבנות יום ראשון אף ביו"ט האחרון. וצ"ע הרי לא יוכל לאכול בסוכה בליל יו"ט האחרון, דיש חשש בל תוסיף. ונ"ל דזה דומה לשכח להתפלל מנחה בשבת דמתפלל במוצאי שבת ב' תפלות של חול דאזלינן בתר השתא, וה"נ כזה. שוב ראיתי בספר החיים להגאון מהרש"ק (סי' תרלט פי"א) שכתב כזה, ועי' שם שהאריך מאד בכיבוד דברי רש"י ותוס'. ועי' במהרש"א שכתב דלפי דברי תוס' אף ר"א סובר דאין השלמה ללילה הראשון, אלא לשאר הסעודות. אבל בתו"ט כתב דגם התוס' סוברים כרש"י, דר"א סובר דיכול להשלים סעודת לילה הראשון. וכתב הריטב"א הא דקאמר ישלים בליל יו"ט האחרון לאו דוקא, ופירושו אף ליל יו"ט האחרון, וכש"כ בתוך ימי החג דהא יליף מחגיגה. וראיתי כפי רבינו יהונתן מלוניל, דהא דקאמר דישראלים ביו"ט האחרון,

7. אוצר מפרשי התלמוד

✓ רש"י, ד"ה חזר בו ר' אליעזר. אצל חכמים לומר שאין לדבר קצבה ואם רצה להתענות יתענה¹⁴⁴ חזן מלילי יום טוב הראשון ובהא מיהא פליג עלייהו דקסבר יש לה תשלומין כמו שיש תשלומין לקרבנות יום ראשון אף ביו"ט האחרון. הקשו הראשונים, מה הועיל ר"א בחזרתו, סו"ס איך מהני התשלומין לליל יו"ט ראשון, דאי יאכל בסוכה עובר על בל תוסיף, ואי מחוץ לסוכה לא קיים את המצוה¹⁴⁵, ומשום כך חולק המאירי על רש"י וכתב שאין איסור בל תוסיף כשאוכל ביו"ט אחרון בסוכה, משום דבל תוסיף שלא בזמנו בעי כונה¹⁴⁶, ואכילה זו אין בה כוונת מצוה אלא כוונת תשלומין¹⁴⁷. וריב"ן כתב שאין באכילה

8. אוצר מפרשי התלמוד

בביאור מחלוקת ר"א ורבנן כתבו האחרונים דאולי לשיטתם⁴⁵, שר"א סובר שבמדבר הוסיב הקב"ה את בני ישראל בסוכות של ענני כבוד, וכיון שמצות הסוכה הוא זכר לסוכות שבמדבר, נמצא שכמו שזיכך הקב"ה עליהם במשך היותם במדבר באותם ענני

כ"א
כ"ב
כ"ג

הכבוד, דהיינו בסוכה אחת, כך גם צריך לקיים את המצוה לדורות, ורבנן סוברים כר"ע שבמדבר סוכות ממש היו, וכיון שבכל מקום שחנו עשו סוכות מחדש, לכן גם לדורות יכול לקיים המצוה בכמה סוכות⁴⁶.

הפוסקים⁴⁷ פסקו כדעת חכמים. וכתב מגן אברהם⁴⁸: „צריך עיון על מה שנדחק מהר"ל ומביאו בשל"ה היאך יוצא אדם מסוכה לסוכה, ע"ש, דהא קי"ל בחכמים שיותר לצאת מסוכה לסוכה⁴⁹. יש שכתב שגם לדעת חכמים לכתחילה אין יוצאין מסוכה לסוכה, שהרי צריך פסוק לומר שעושין סוכה בחוש"מ, משמע שבלא פסוק, מסברא הייתי אומר שצריך סוכה אחת לכל ז' ואין יוצאין מסוכה לסוכה⁵⁰, ולכן ר"ל שגם אחר הלימוד מהפסוק עדיף לכתחילה לשבת בסוכה אחת כל ז', והפסוק בא רק להחיר בדיעבד לצאת מסוכה לסוכה ולעשות סוכה בחוש"מ⁵¹.

אם נאמר שמחלוקת ר"א וחכמים תלויה במחלוקת אם סוכות שבמדבר היו סוכות ממש או ענני כבוד, ור"א לשיטתו שסוכה זכר לענני כבוד⁵², יש לבאר שמהר"ל חש לדעת ר"א משום שסוגיין דעלמא כותיה כמש"כ הטור והשו"ע⁵³ שסוכה זכר לענני כבוד⁵⁴.

9. שערים מצויינים בהלכה

הוא, הואיל ולא חידש להוסיף עליו. וצ"ע בדברי הר"ן כמס' נדרים (מו.) שהביא ירושלמי, דאם אמר קונם בית זה שאני נכנס ונפל ובנאו, אע"פ שחזר ובנאו במקומו וכמדתו הראשונה מותר, והיינו מפני שאינו ביתו הראשונה, ולא חילק בין אם השתמש באכנים הראשונים או לא. וכן המשנה למלך (גירושין פ"ח ה"א) דן לענין תנאי כגט שאמר לה שלא תלך לבית זה, ונפל וחזר

ובנאו במקומו הראשון וכמדתו הראשון דאמרין פנים חדשות בא לכאן. וכמנחת

10. ספר סוכה השלם

<p>אוצר ההגדה / שעו ז': סוכות בעבר ובעתיד תקין</p> <p>לפי שהדבר שהוא מציאות חזק בעולם, נקרא בית, שהוא בנין קבוע. וכן המלכות נקראת בית מפני החזק והקביעות שיש למלכות. וכן הכהונה נקראת בית, לפי שאין לה הסרה לעולם.</p> <p>מלכות בית דוד – מלכות אלקית</p> <p>לפיכך קרא למלכות בית דוד: סוכה. לפי שמלכות בית דוד היא מלכות אלקית. לא כמו שאר מלכות שהיא חול. ולפיכך לא קרא אותה בית שהוא בנין קבוע, כמו הדברים הטבעיים שהם קבועים בעולם. אבל הדברים האלקיים אינם קבועים בעולם הזה, רק הם עראיים כמו הסוכה שהיא עראית. ולפיכך קיימא לן: סוכה דירת עראי בעינן (סוכה ב, א). מפני שהסוכה מצוה אלקית, ראויה שתהיה דוריה שבה עראי ולא קבעי.</p> <p>סוכה נופלת – שמה עליה; בית נופל – אף שמו עליו</p> <p>ז"אמר: ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת. כי הבית כאשר נופל נתבטל ענינו הראשון שהיה לו. ואם חזר לבנותו הוא בית חדש, ולא נקרא שהקים בית נופל, שכבר נתבטל. רק כאילו בנה בית חדש מתחלה. אבל הסוכה שאינה בית שהוא בנין גמור וקבוע. אלא בקלות הוא חזר ונעמדה, לכך אם נפלה שייך בה הקמה והיא חוזרת בקלות לענינה הראשון.</p> <p>וכן מלכות בית דוד, עומדת להקמה אחרי נפילתה. לפיכך נקראת המלכות: סוכת דוד הנופלת. כי אף בשעת נפילתה שם סוכה עליה, כיון שעומדת להקמה וקורב מאד להקמה בקלות.</p> <p>לא יסור שבט מיהודה עד כי יבא שילה ומאחר שהוא כך, אי"כ לא סר שבט מיהודה, שכאשר יבוא מלך המשיח וכו' שיקים סוכת דוד הנופלת שהוא ראוי להקמה ולא תהיה מלכות חדשה וכו' הרי לא סר שבט מיהודה, אף כי בעה"ז כבר סרה הממשלה מן יהודה, כיון שתחזור השבט ליהודה כמו בראשונה, נקרא זה לא יסור שבט וכו'. ולכך אמר ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת, וכו'.</p>	<p>ספר הסוכה השלם</p> <p>וכן בימי עזרא, שהיו כנראה רוב הציבור דרים בירושלים, גם אשר באו מחוץ לירושלים ע"י התעררות התשובה שהיתה אז כמבואר בעזרא, עשו כולם סוכות מחביבות המצוה, אפילו על רגלים מחוץ לירושלים שהיו יכולים לפטור עצמם על פי דין.</p> <p>זה שאמר הכתוב ויעשו 'כל הקהל', לא היה כן מימות יהושע בן נון דבשאר שנים לא 'כל הקהל' עשו. משום שהיו פטורין מדין עוסק במצוה וכו' עב"ל הברכת פרץ.</p> <p>עוד כתוב שם: ישובו העירני חכם אחד וכו' לדברי חידושי חתם סופר (פ' לולב הגזול דף לא ר"ה והנה) וכו' שכתב גם כן שעולי רגלים היו פטורין מדין שלוחי מצוה, אלא שטרח שם החתם סופר לבאר שלא היתה להם האפשרות להעמדת סוכות מחמת חסרון מקום ע"ש. ולכאורה אפילו היתה אפשרות להעמיד סוכות, כל שאי אפשר אלא בטורח גדול, פטור זה העוסק במצוה אחרת. (עיי' שו"ע סי' לח וסי' תרמ) וכו' עב"ל הברכת פרץ שם.</p> <p>סוכות בעתיד</p> <p>סוכת דוד הנופלת</p> <p>ביום ההוא אקים את [סוכת] דוד הנופלת, וגדרתי את פירצה, והיריסותיו אקים, ובנותיה בימי עולם.</p> <p>(שפוט ט, יא)</p> <p>בביאור קומת סוכת דוד הנופלת. תרגם יונתן: בעידתא והיא אקים ית [מלכותא] דבית דוד דנפל. וכן מביא רש"י בשמו.</p> <p>ביום ההוא – ביום הגאולה. כן פירשי' והר"ד"ק שם.</p> <p>מלכות בית דוד – נקראת "סוכה"</p> <p>ביאור ענין זה – מלכות בית דוד נקראת בשם סוכה – כתוב בספר 'עצת ישראל' (למהר"ל מפראג – פרק לה) ח"ל: ידע שנקראת מלכות בית דוד, סוכה. (כי כל מלכות נקראת בית) וכמו שפירשו רז"ל (סוטה יא, ב): ויעש להם בתים. במי בהונת ומלכות.</p>
--	---

משיח "בר נפלי" – על שם סוכת דוד הנופלת

איתא בשיט סנהדרין (פ' חלק, צו, ב): "אמר ליה רב נחמן לרב יצחק: מי שמיע לך אימת אתי בר נפלי. אמר ליה: מאן בר נפלי, אמר ליה: משיח, בר נפלי קרית ליה? – אמר ליה: דכתיב ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת."

11. אוצר מפרשי התלמוד

ת"ר מעשה ברי' אלעאי שהלך להקביל פני ר"א רבו בלוד. יש להעיר למה לא עלה ר"א ברגל לירושלים, ודוחק לומר שלא היה לו קרקע⁹⁹. וצריך לומר שמעשה זה היה אחר החורבן¹⁰⁰. ויש שכתב שכיון

שר"א היה מנודה⁹⁸ לא עלה לרגל⁹⁹, ור' אלעאי לא עלה לרגל משום שהיה חייב להקביל פני רבו ברגל, ומורא רבך כמורא שמים¹⁰⁰.

12. שערם מצויינים בהלכה

משבח אני את העצלנין. פרש"י אע"פ שלא בשביל הרגל מחעכבים, שהרי גם כל ימות השנה אינן יוצאין מחמת עצלות אע"כ אני משבחן. והביאור לזה דכל מדה רעה יש זמן ומקום להשתמש בה, והכא בנדון דידן הוא משבח מדת עצלות אע"פ שאינו עושה זאת משום מצות התורה, דסוף סוף במקום ובזמן זה הוא טוב. וכעין זה מצינו בגמ' פסחים (ג:) יש זריו ונפסד, ויש שפל ונשכר, ופרש"י דאע"ג דלאו לשם

13. שערם מצויינים בהלכה

משבח אני את העצלנין שאין יוצאין מבתיהן ברגל כו'. הקשה המהר"ץ חיות במס' סנהדרין (לב:): מהא דאמרין בהגש"פ "מעשה ברי' אליעזר כו' שהיו מסובין בבני ברק והיו מספרין ביציאת מצרים כל אותו הלילה", והא מקומו של ר' אליעזר היה בלוד כמובא ברש"י בסמוך, והיאך הגיח ביתו והלך לבני ברק לרגל, הא בני ברק בחלקו של דן היה כמפורש ביהושע (יט-מה), ולוד היתה בחלקו של בנימין כמובא בגמ' מגילה (ד.), ור"א ס"ל שאין יוצאין מבתיהן ברגל. [ואפשר לתרץ עפ"י דברי השפת אמת (פסח תרמ) שכחב, דאינו רחוק לומר כי מעשה דר' אליעזר כו' היה בלילה אחרת שהיו מספרים ביציאת מצרים עד אור הבוקר, אבל בריטב"א (עהגש"פ) פי

14. הגדת ליל שימורים (לבעל ערוך השולחן)

ויראה לענ"ד שבאמת כן הוא ע"פ מאי דגרסינן שלהי מכות וכבר היו ר"ג וראב"ע ור"י ור"ע שהיו מהלכין בדרך ... כי הם היו סמוך לחורבן בהמ"ק ולא שערו בנפשם שתהיה תקומה לישראל ח"ו ולכן בכו מרוב צער וזהו שנהמם ר"ע שמובטח הוא שעיני ה' אל ישראל שלא יכלו ח"ו וג"כ מטעם זה דאם לעוברי רצונו השפיע להם כל כך חסד ושלוה א"כ על אחת כמה וכמה שישפיע מדת רחמים על ישראל שלא יכלו ח"ו. ולכן אני אומר שבעד זה החזיקו טובה לר"ע על שחזקם בתקות כלל ישראל תיכף אחר החורבן ולכן באו כולם לעירו ולביתו של ר"ע לבר ר"ג לא הלך מפני שהיה נשיא והם כולם באו אליו לספר ביציאת מצרים עד הפסח מפני שמציאת מצרים ג"כ מתברר נצחיות ישראל שכל כלי יוצר עליו לא יצלה לכלותו ח"ו והיו מאריכים בזה עד שבאו תלמידיהם ואמרו רבותינו הגיע זמן ק"ש של שחרית וזהו ג"כ לאמץ ברכים כושלות דבק"ש של שחרית אנו אומרים ג"כ עזרת אבותינו וכו' מגן ומושיע לבניהם אחריהם בכל דור ודור

15. קובץ המאור אלול תשס"ט-בענין מצות קבלת פני רבו [כלי הצינים]

בענין מצות קבלת פני רבו

בג' רגלים ידוע לכל שיש חיוב לקבל פני השכינה, לעלות לבה"מ ולהקריב קרבנות. הרמב"ם פוסק שגם יש חיוב אחרת, דהיינו לקבל פני רבו ברגל. אולם השו"ע אינה מביאה חיוב זה. ויש לחקר אם חיובים אלו קשורים. באנו לברר מקור החיוב לקבל פני רבו ברגל, גדרי החיוב, וההשלכות שנובע מהחלוקת לגבי הטעם של החיוב. עוד עלינו לברר איך לומדים חיוב קפ"ר מהאשה השונמית, הלוא קפ"ר ברגל היא מצות עשה שהזמן גרמא, ונשים פטורות. וגם מעוניין למה חז"ל תארו את המצוה לקבל פני רבו, ולא סתם 'לבקר' רבו ברגל.

לימוד דינא דר"י מהאשה השונמית

בר"ה (טז.) איתא "ואמר רבי יצחק חייב אדם להקביל פני רבו ברגל שנאמר 'מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת' מכלל דבחדש ושבת איבעי לה למיזל." ותניא בסוכה (כז:): "תנו רבנן מעשה ברבי אלעאי שהלך להקביל פני רבי אליעזר רבו בלוד ברגל אמר לו אלעאי אינך משובתי הרגל שהיה רבי אליעזר אומר משבח אני את העצלנין שאין יוצאין מבתיהן ברגל דכתיב ושמת אתה וביתך איני והאמר רבי יצחק מניין שחייב אדם להקביל פני רבו ברגל שנאמר מדוע את הלכת אליו היום לא חדש ולא שבת מכלל דבחדש ושבת מיחייב איניש לאקבולי אפי רביה לא קשיא הא דאזיל ואתי ביומיה הא דאזיל ולא אתי ביומיה." כלומר, שרבי יצחק דרש שחייב אדם להקביל פני רבו ברגל. אלא שלפי מסקנת הגמ' בסוכה, החיוב להקביל פ"ר ברגל הוא דוקא אם יכול לחזור באותו היום.

ומקור דברי ר"י הוא ממעשה של אלישע והאשה השונמית (מלכים ב פרק ד), שכשרצתה האשה השונמית לדרוש באלישע, שאל בעלה "מדוע את הלכת אליו היום לא חדש ולא שבת." ור"י היה מדייק ממעשה זה, מהליכת האשה השונמית או משאלת בעלה שיש חיוב להקביל פ"ר ברגל.

ורבותינו הראשונים והאחרונים הקשו כמה קושייות בנוגע למעשה זה והקשר לדינא דר"י:

- 1) איך לומדים מפסוק זה הדין דחייב אדם להקביל פני רבו ברגל, הלוא ממה שאמר "לא חדש ולא שבת," משמע שהיו מקבילים פני רבם דוקא בר"ח ובשבת. א"כ איך לומדים החיוב להקביל פ"ר ברגל.
- 2) האם באמת יש חיוב להקביל פ"ר בשבת ור"ח. הלוא אם נפרש מקור ר"י כפשוטו, היה צ"ל שיש חיוב להקביל פ"ר גם בשבת ור"ח. ואם באמת יש חיוב בשבת ור"ח, א"כ למה לא הזכיר ר"י חיוב זה.
- 3) איך לומדים חיוב קפ"ר מהאשה השונמית בכלל, הלוא קפ"ר ברגל היא מצות עשה שהזמן גרמא, ונשים פטורות. וא"כ, איך מביאים מקור לחיוב קפ"ר מאשה, שהיא היתה פטורה מחיוב זה.
- 4) מדוע בעל האשה השונמית שאלה למה היא הולכת, האם יש איסור להקביל פ"ר בחול שיש לשאול בה למה היא הולכת.

התירושים לקושייות אלו אינם נוגעים רק להבנת הסוגיא אלא הם ישתמשו לפתח להבנת טעם וגדר דין קפ"ר ברגל. ועיין ברמב"ם (הל' ת"ת פרק ה הל' ז) שהביא דינא דר"י דחייב אדם להקביל פ"ר ברגל, והשמיט החיוב להקביל פ"ר בשבת ור"ח. הרמב"ם ג"כ לא הביא לדינא מסקנת הגמ' בסוכה שאין חיוב להקביל פ"ר אא"כ יכול לחזור באותו היום. ויש לעיין למה השמיט הרמב"ם מסקנת דגמ' סוכה. עוד יש לעיין למה השמיט המחבר את דינא דר"י לגמרי בשו"ע. לכאורה, לא מצינו מי שחולק על ר"י, וכבר הביא הרמב"ם את דינא דר"י להלכה. עוד יש לעיין בטעם החיוב להקביל פ"ר, שמסתמא יש השלכות לדינא התלויות על טעם החיוב להקביל פ"ר ברגל.

הבנת הלימוד מהאשה השונמית וזמן החיוב

הראשונים והאחרונים הביאו כמה הסברים ללימוד דינא דר"י מהמעשה של אשה השונמית:

א. רבינו חננאל (ר"ה שם) היה לו גירסא אחרת בגמ', שהרי כתב "חייב אדם להקביל פני רבו ברגל שנאמר מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת וגו' מכלל דבשבת חדש חייב ואקשינן והא ברגל אמרנו ופרקינן אם רבו שרוי במקום קרוב לו חייב להקביל פניו בכל חדש ושבת ואם הוא במקום רחוק חייב להקבילו ברגל." הרי שלפי גירסת ר"ח הגמ' גופא הקשה על מה שלמד ר"י חיוב להקביל פ"ר ברגל מהאשה השונמית דקאי על שבת ור"ח. ותירץ הגמ' דהכל תלוי בקירוב הרב לתלמיד. אם הוא דר במקום קרוב חייב להקביל פ"ר בכל שבת ור"ח. אך אם הוא דר במקום רחוק, החיוב הוא רק ברגל.

והדברים מבוארים יותר בריטב"א (ר"ה שם) שכתב:

וכ"ת א"כ הל"ל חייב אדם להקביל פני רבו בשבת י"ל דר' יצחק תפס קצה האחרון כי הקבלה הוא בכל תלמיד כפי קרובו לרבו. כי אם הוא בעיר חייב לראותו בכל יום ולא סגי בלאו הכי. ואם הוא חוץ לעיר במקום קרוב פעם א' בשבוע או בחודש, וז"ש מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת, שראית [צ"ל לראות] אותו. ואם הוא במקום רחוק יש לו לראות פעם א' ברגל ולא הוצרך ר' יצחק להזהיר אלא למי שרבו במקום רחוק שלא יתעצל לראותו. ושבת נמי דנקט כולל יו"ט.

הרי שיש ג' דרגות בחיוב להקביל פ"ר. מי שדר באותו עיר חייב להקביל פ"ר בכל יום. מי שדר חוץ לעיר סמוך לעיר חייב להקביל פ"ר בכל שבת ור"ח. ומי שדר רחוק מהעיר חייב עכ"פ להקביל פ"ר פעם אחת ברגל. האשה שונמית היתה דרה חוץ לעיר במקום קרוב, לכן היתה חיוב עליה להקביל פ"ר בכל שבת ור"ח. ר"י בא להוסיף ולברר שאם הוא דר במקום רחוק, לכל הפחות חייב להקביל פני רבו בכל רגל.

ב. הטורי אבן (ר"ה שם) כתב דשבת האמור בפסוק "לא חדש ולא שבת" קאי על הרגלים כמו דכתיב "ממחרת השבת תספרו חמישים יום", וידוע דהפסוק התכוון ליו"ט ראשון של פסח. וחדש האמור בפסוק "לא חדש ולא שבת" קאי על ר"ה כדכתיב "תקעו בחדש שופר", שקאי על ר"ה. ולפי הטו"א, מקור דינא דר"י הוא פשוט. אלא, שלפי הטו"א, החיוב לקפ"ר ברגל קיים גם בר"ה. ועיין ברמב"ם (הל' ת"ת ה:ז) שכתב דינא דר"י כלשון הגמ', ולא הזכיר ר"ה. ואם היה דינא דר"י כולל ר"ה, היה להרמב"ם להזכיר פרט זה.

ג. הגרי"א הרצוג (תשובותיו או"ח ח"ב ס' צב) הציע דדינא דר"י כולל כל זמן שיש ביטול מלאכה. לכן בשבת, שיש ביטול מלאכה, ובר"ח, דבזמן המקדש היו נוהגין איסור מלאכה, יש חיוב להקביל פ"ר. ורבי יצחק היה דן מהפסוק שמדובר בשבת ור"ח, שאם חייב בשבת ור"ח, כ"ש דחייב ברגל. והא דהזכיר ר"י רק הרגל הוא דמאי דאיתא מדרשה חביבה ליה. והא דהשמיט הרמב"ם חיוב זה בר"ח הוא משום שבוזה"ז שאין נוהגין איסור מלאכה בר"ח, ממילא אין חיוב להקביל פ"ר.

ויש להקשות, שהיה להרמב"ם להזכיר שבזמן המקדש צריך להקביל פ"ר גם בר"ח. ואולי י"ל דכיון שהיה רק מנהג לבטל ממלאכה, שמא לעתיד לבוא לא ינהגו כן. אך קשה, למה לא הזכיר הרמב"ם דחייב להקביל פ"ר בשבת.

ד. הנצי"ב (מרומי שדה לר"ה שם) כתב שיש ג' הנחות להבנת הסוגיא. א' א"א שיהיה חיוב להקביל פ"ר בכל שבת ור"ח, דא"כ נמצא כבוד רבו מרובה מכבוד שמים. דהיינו, שאין חיוב לקבל פני השכינה אלא ברגלים, וא"א שהחיוב להקביל פ"ר הוא תדיר ביותר. ב' נשים פטורות ממצות קפ"ר ברגל משום שהיא מ"ע שהזמן גרמא, ולכן א"א ללמוד מהאשה השומנית החיוב להקביל פ"ר ברגל. ג' אע"פ שאין חיוב להקביל פ"ר בשבת ור"ח, מ"מ יש קיום מצוה להקביל פ"ר בשבת ור"ח. וע"פ הנחות אלו הסביר הנצי"ב דבעל האשה השונמית היה טוען כך: אם את היתה הולכת בשבת או בחדש, יש לכל הפחות קיום של קפ"ר, אבל ביום חול אפ"י קיום של קפ"ר אינו, ולמה את הולכת ביום חול. מזה דייק ר"י דאם בשבת ובר"ח יש קיום בקבלת פ"ר, ביו"ט יש חיוב להקביל פ"ר. ומשו"ה, אין אנו חוששין שנמצא כבוד רבו מרובה מכבוד שמים, שהחיוב להקביל פ"ר אינו אלא ברגל ואינו מרובה מהחיוב לקבל פני השכינה. אך החיוב להקביל פ"ר ברגל אינו אלא על האנשים, ולא על הנשים, דנשים פטורות ממ"ע שהזמן גרמא.

ולפ"ז, יש להבין למה ר"י לא הזכיר בדינא שבת ור"ח, דר"י לא מיירי אלא בזמן שיש חיוב, ובשבת ור"ח ליכא חיוב, ורק יש קיום אם עושה כן. ולכן מובן למה הרמב"ם לא הזכיר שבת ור"ח, והוא מאותו הטעם, שאין חיוב אלא ברגל. ויש להעיר, דלדעת הריטב"א יש קיום ואפ"י חיוב גם בימות החול. אך לדעת הנצי"ב אם הקביל פ"ר בחול אפ"י קיום המצוה ליכא במה שעשה.

ה. המהר"ץ חיות (ר"ה שם) הסביר דינא דר"י ע"פ שיטת רש"י (ר"ה לג. ד"ה הא נשים). משמע מרש"י שאם אשה עושה מצות עשה שהזמן גרמא, עוברת על כל תוסף. וא"כ, שאלת בעל אשה השונמית היתה מדוע את הולכת היום **שהוא יו"ט**, וא"כ את עוברת על כל תוסף. ואם היה שבת או ר"ח שאין בו חיוב להקביל פ"ר ברגל, לא היתה עוברת על כל תוסף, דאין עוברין על כל תוסף אלא בזמן החיוב. ומדבריו מבואר מקור לדינא דר"י, דביום שאינו יו"ט לא היה שואלה. ורק משום שהיה יו"ט שאלה למה היא הולכת ועוברת על כל תוסף. ומזה ראה שיש חיוב לאנשים להקביל פ"ר ברגל, דאל"כ אין האשה עוברת על כל תוסף.

ו. הרב יהונתן אייבשיץ (יערות דבש דרוש יב, וכן הוא באהבת יהונתן להפטורת פ' החודש) כתב שהחיוב להקביל פ"ר הוא תמורת החיוב לקבל פני השכינה שעושים בכל רגל כשעולים לרגל. ולכן, בזמן שהבית המקדש היה קיים, לא היה חייב אדם להקביל פ"ר אם היה עולה לרגל לקבל פני השכינה. ובאמת היה ראוי לקבל פני השכינה בכל שבת ור"ח כדכתיב (ישעיה סו:כג) "והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחוות", אלא שחס הקב"ה עליהם ולא חייבם לעלות לרגל

אלא בג' רגלים. ואפי' בזמן הבית, מי שאינו עולה למקדש, חייב להקביל פני רבו תמורת החיוב לקבל פני השכינה. ולכן האשה השונמית היתה הולכת לקפ"ר בשבת ור"ח, שמשום שהיתה ראויה לה לעלות לרגל בשבת ור"ח אלא שלא היתה יכולה, היתה מקבילה פ"ר בכל שבת ור"ח תמורת קבלת פני השכינה. ולפ"ז, ר"י מיירי בחיוב להקביל פ"ר דוקא בזה"ז, שאין לנו מקדש, ותמורת מצות קבלת פני השכינה יש לנו מצוה להקביל פ"ר, והוא חיוב על כל אדם. ואף שראוי להקביל פ"ר בכל שבת ור"ח, מ"מ בג' רגלים הוא חיוב, תמורת החיוב לקבל פני השכינה. ולפ"ז מיושב למה לא הזכיר חיוב זה בשבת ור"ח, שבאמת בשבת ור"ח אין חיוב.

ובזוהר משמע כדברי הרב יהונתן אייבשיץ, שמצות קבלת פ"ר היא תמורת מצות קבלת פני השכינה, ויש קיום של קבלת פני השכינה במצות קבלת פני רבו. בזוהר (פ' בא לח.) איתא "יראה כל זכורך את פני האדון ה', מאן פני אדון ה', דא רשב"י. כלומר, דמצות קבלת פני השכינה מקויים ע"י קבלת פני רב שמעון בר יוחאי. והיעב"ץ הסביר ע"פ מאי דדרשינן את ה' אלקיך תירא, את לרבות תלמידי חכמים. וה"ה הכא, את פני האדון ה', את לרבות ת"ח. עוד איתא בזוהר (דברים רסד:) "דחיובא עליה דבר נש קבלא אפי שכינתא בכל ירחי ושבתי, ומאן איהו רביה (יש חיוב על כל אדם לקבל פני השכינה בכל ר"ח ושבת, ומי זה, זהו רבו). מבואר מזה, דמצות קבלת פני השכינה נוהגת בכל ר"ח ושבת ע"י קבלת פ"ר.

ז. במועדים וזמנים (ח"ד ס' שיז) הסביר דעיקר טעם החיוב להקביל פ"ר הוא משום כבוד הרב. מדיני כבוד הרב הוא להקביל פניו בזמנים שרגלים לבקר קרובים. בזמן האשה השונמית, דיני כבוד הרב דרשו שכל אחד ואחד יקביל פ"ר בכל שבת ור"ח. אבל בזמן ר"י, שלא היה הדרך לבקר את הקרובים אלא ביו"ט, החיוב להקביל פ"ר לא היה חל אלא ביו"ט. ור"י שהביא מקור לזה מהאשה השונמית, דרש כן בהנחה זו, שבזמן הנביאים החיוב היה בכל שבת ור"ח, משום שכך דרשו דיני כבוד הרב. אך בזמן ר"י, החיוב לא היה אלא ביו"ט, שכן אין דיני כבוד הרב דרושים יותר מזה.

ח. הפני יהושע (ר"ה שם) כתב דמלבד הקושיא איך למד ר"י החיוב ברגל מהפסוק המדובר בשבת ור"ח, יש להקשות קושיא אחרת. איך אפשר ללמוד מהאשה השונמית, הלוא מצוה זו של קבלת פני רבו היא מצות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות. ותירץ דבאמת יש חיוב להקביל פ"ר בכל רגע ורגע, ולכן לא הוי מ"ע שהזמ"ג. אבל למעשה, א"א לחייב להקביל פ"ר בכל רגע משום ביטול מלאכה. לכן כשיש יום של ביטול מלאכה, יש חיוב בפועל להקביל פ"ר. ונשים, שנוהגות לשבות ממלאכה בר"ח, חייבות להקביל פ"ר אף בר"ח. ולכן, יש חיוב על הנשים בשבת ורגל וגם בר"ח. ולאנשים יש חיוב רק בשבת ורגל. וכשאמר ר"י שחייב ברגל, כוונתו לשבת ורגל, כל זמן שיש ביטול מלאכה. ור"י למד מהאשה השונמית שיש חיוב בכל יום שיש שביטה ממלאכה. ומכיון שנשים שובתות ממלאכה בר"ח, לכן בעלה הזכיר שבת ור"ח.

וסיים הפנ"י "ונהי דמעיקר הדין אף בנשים לא שייך כלל דין זה דכיון דנשים אינם חייבים בת"ת. מיהו כיון דקרא בשונמית כתיב שהלכה לגבי אלישע שהיה נביא והיתה תדירה אצלו והכירה במעשיו שהיה איש קדוש מש"ה הצריכוהו לילך להקביל פניו." ומסוף דבריו מבואר, שטעם הדין של קבלת פ"ר הוא משום ת"ת, והיה לחכמים לפטור את הנשים לגמרי. אך מכיון שהאשה השונמית היתה מקיימת מצוה זו, תקנו חכמים שכל הנשים תהיו מצויות במצוה זו.

ויש עוד הסברים במקור לדינא דר"י מהאשה השונמית המובאים במשא ומתן של המג"א ומפרשיו לגבי המצוה להקביל פ"ר. בשו"ע (או"ח שא"ז) מבואר שמותר לאדם לעבור במים להקביל פ"ר בשבת, משום שהוא מצוה. והמג"א (שם סק"ז) כתב "שחייב להקביל פניו ברגל אבל בשבת וחדש ליכא חיובא אבל מצוה איכא. ואשה שוה לאיש בזה כדילפינן משונמית." ומבואר מדבריו, שיש חיוב ברגל להקביל פ"ר, אבל יש מצוה קיומית בשבת ור"ח. והאשה השונמית היתה הולכת בשבת ור"ח משום שיש עכ"פ מצוה להקביל פני רבו בשבת ור"ח. והמחצית השקל (שם) כתב, שהבין המג"א שהסבר לדינא דר"י הוא שאם יש מצוה להקביל פ"ר בשבת ור"ח, "מסברא דברגל דהוא מזמן לזמן איכא חיובא."

והמג"א (או"ח תקנד:יב) כתב דהא דמותר לעבור במים בתשעה באב להקביל פ"ר "נ"ל שהולך בחול להקביל פ"ר בשבת דבחול אין חייב להקביל פ"ר. א"נ נהי דחיובא ליכא בחול, מ"מ מצוה איכא." ומבואר שהמג"א מסופק אם יש קיום להקביל פ"ר בחול. והמחצית השקל (שם) הסביר בדבדעה הראשונה ס"ל כמ"ש המג"א בס' שא. ובדעה שניה ס"ל דבחול איכא מצוה, ובשבת ור"ח וכ"ש ברגל איכא חיובא. והביא המחצה"ש קושיית הא"ר דאם יש מצוה אפ"ל בחול, למה בעל האשה השונמית שאלה למה את הולכת היום, הלוא יש מצוה גם בחול. והמחצה"ש תירץ דאע"פ שיש מצוה, מ"מ לא היתה דרכה ללכת אלא בשבת ור"ח, ולכן אע"פ שהיתה לה מצוה ללכת, מ"מ כיון שלא היתה רגילה לקיים מצוה זו, שאל בעלה למה היתה הולכת.

אך הפמ"ג (א"א תקנד:יב) תירץ קושיית הא"ר, דאף שיש מצוה להקביל פ"ר בכל יום, מ"מ זהו שמא ילמוד ממנו איזה דבר. אבל אשה שאינה מצווה בתלמוד תורה, אין לה מצוה להקביל פ"ר בכל יום. ומבואר מדבריו, דבחול המצוה להקביל פ"ר

הוא מטעם ת"ת. אך בר"ח ושבת, החיוב הוא מטעם אחר, ולכן לא היה בעל האשה השונמית שואלה בר"ח או בשבת למה את הולכת. ורק בחול שהמצוה להקביל פ"ר היא משום תלמוד תורה, והאשה פטורה מת"ת, יש לשואלה למה את הולכת.

והפמ"ג העיר דבחגיגה (ה:): יש מקור שמצוה להקביל פ"ר בכל יום. איתא שם "דרבי יעקב איש כפר חיטייא הוה מקביל אפיה דרביה כל יומא", כלומר היה מקביל פ"ר כל יום. ועיין בערוך לנר (סוכה שם) שהעיר דמהגמ' בחגיגה יש לדחות את דברי ר"י, דלפי רבי יעקב, באמת יש חיוב להקביל פ"ר בכל יום. ועפ"ז הסביר למה השמיט המחבר דינא דר"י, והוא משום שהמחבר סובר שיש חיוב בכל יום. אך יש לדחות, דמהגמ' בחגיגה אין ראייה שיש חיוב להקביל פ"ר בכל יום, אלא שיש מצוה, וכדברי המג"א והפמ"ג.

ועיין בפמ"ג (א"א שא"ז) שכתב דב' הדעות במג"א (תקנ"ד) היא ב' לשונות בגמ'. בסוכה (כז:): איתא "מכלל דבחדש ושבת מיחייב איניש לאקבולי אפי רביה". ומשמע שיש חיוב אף בשבת ור"ח, ובחול י"ל שיש קיום מצוה. ובר"ה (טז:): איתא "מכלל דבחדש ושבת איבעי ליה למיזל". משמע דאין חיוב בשבת ור"ח, אבל מצוה איכא, ובחול ליכא אפ"ל קיום מצוה.

יוצא מדברי המג"א ג' הסברים במקור הר"י ממעשה אשה השונמית:

- א. דעה הראשונה במג"א (לפי המחצה"ש) שבשבת ור"ח יש מצוה, א"כ מסתברא שביו"ט יש חיוב.**
- ב. דעה שניה במג"א ע"פ המחצה"ש שאף בחול יש מצוה, אבל לא היתה דרכה של האשה השונמית ללכת אלא בשבת ור"ח.**
- ג. דעה שניה ע"פ הפמ"ג שיש מצוה בכל יום, אבל המצוה היא משום ת"ת, לכן האשה השונמית לא היתה הולכת אלא בשבת ור"ח.**

טעם מצות קבלת פני רבו

בהבנת לימוד דינא דר"י מהאשה השונמית, מצינו ג' מהלכים בטעם מצוה זו. הרב יהונתן אייבשיץ כתב שהיא תמורת מצות קבלת פני השכינה. המועדים וזמנים כתב שהיא מדין כבוד הרב. הפני יהושע כתב שהיא מדין תלמוד תורה. עכשיו נעניין בג' טעמים הללו ונראה איזו נפק"מ יש בין הטעמים.

א. קבלת פני השכינה

יש כמה מקורות שמשמע מהם שמצות קבלת פ"ר היא חלק או תמורת מצות קבלת פני השכינה מלבד המקורות שהבאנו לעיל. בירושלמי (ערובין לא.) איתא "שכל המקבל פני רבו כאילו מקבל פני השכינה." ומפרש הקה"ע "אילו לא שמע דבר ממנו [שום דבר תורה] די שכרו שהיה לו על הקבלת פני רבו שהוא כמקבל פני השכינה." ובירושלמי (שם) איתא עוד "תני רבי ישמעאל ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכול לחם עם חתן משה לפני האלקים וכי לפני האלקים אכלו אלא מיכן שהמקבל פני חבירו כאילו מקבל פני שכינה." ועיין בתורה תמימה (שמות יח:יב) על הפסוק "ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכול לחם עם חתן משה לפני האלקים," שכתב דמה שכתוב שם "המקבל פני חבירו," הוא טעות סופר, וצ"ל המקבל פני רבו. והסביר התו"ת דמכיון דבזמן המקדש היה חיוב לקבל פני השכינה ג' פעמים בשנה, בזה"ז שאין כאן מקדש, יש לנו חיוב להקביל פ"ר ג' פעמים בשנה.

ויש להביא ראייה ליסוד זה מהבבלי. בחגיגה (ה:): מובא שרבי ורבי חייא הגיעו לעיר מסויים ורצו להקביל פני ת"ח בעיר ההוא. הת"ח שבעיר היה סומא ונתן להם ברכה "אתם התקבלתם פנים הנראים ואינם רואין תזכו להקביל פנים הרואין ואינן נראין (היינו הקב"ה)." ומבואר שברך אותם לקבל פני השכינה בזכות מצות קבלת פני רבו. ואם קבלת פ"ר אינה נובעת ממצות קבלת פני השכינה, איזו מדה כנגד מדה יש בברכה זו.

ועיין עוד בעיון יעקב (לסוכה שם) שכתב "חייב אדם להקביל פני רבו ברגל כמו שמחוייב לראות פני השכינה בשלש רגלים כמ"ש 'שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך,' כן מחוייב להקביל פני רבו דהוי כמו קבלת פני השכינה."

עיין בשו"ת מהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון ס' ה אות נד) שדן אם אפשר לברך ברכת שהחיינו לאחר חג השבועות בעודו זמן התשלומין. והעלה שאע"פ שעדיין יש מצות קבלת פני רבו, משום שמצות קבלת פני השכינה איתא בתשלומין, מ"מ אין ראוי לברך שהחיינו. ומדבריו מבואר שמצות קבלת פ"ר דומה כ"כ למצות קבלת פני השכינה, שיש תשלומין למצוה זו כמו שיש תשלומין לקבלת פני השכינה.

ב. כבוד הרב

יש כמה מקורות שהמצוה להקביל פ"ר נובעת מדין כבוד הרב. הרמב"ם (הל' ת"ת ה:ז) הביא דין זה באמצע ההלכות הנוגעות להלכות כבוד רבו. משמע מדבריו שהיא חלק ממצות כבוד רבו.

ומרש"י (חגיגה ג: ד"ה להקביל פניו) ג"כ משמע כן. רש"י כתב "יום טוב היה שחייב אדם לכבד את רבו בקבלת פנים כדאמרינן בר"ה וכו'". הרי שחייב קבלת פ"ר הוא לכבד את רבו.

אם נפרש שמצוה זו היא חלק מדיני כבוד הרב, צ"ל דמצוה זו שונה קצת משאר דיני כבוד רבו. בעלמא, הכבוד שנותנים לרב (כגון קימה בפניו) אינו תלוי בזמן, אלא כל זמן שיש הזדמנות לכבדו חייב לכבדו. משא"כ ברגל, יש חיוב מסויים להקביל פניו ולכבדו. ואם נפרש שמצוה זו היא חלק מדיני כבוד הרב, מובן למה נשים חייבות, וכמ"ש המג"א. דהנה, מצות כבוד הרב אין הזמן גרמא. ולכן, אף שבפרט זה הזמן גרמא, כיון שבמצוה עצמה אין הזמן גרמא, נשים חייבות במצוה זו.

ועיין בשו"ת הרמ"ע מפאנו (ס' ו) שדן בנוסח שאנו אומרים בר"ה ויו"ט "מקדש ישראל והזמנים" או "מקדש ישראל וראשי חדשים", שהמלה "ישראל" מדגישה מה שהב"ד קובעים את החדשים, וממילא את הרגלים, והם המקדשים את הזמנים. וכתב:

הילכך לעולם איכא למימר ישראל מקדשי לראשי חדשים ומנייהו תסתיים לקביעות המועדות. ולפי שקדושות אלו מסורות לחכמים חייבים אנו להקביל פניהם חדש ושבת, חדש כמשמעו, ושבת דאתי מחמתיה, דהיינו רגל, אם הוא בעיר אחרת, ושבת גופיה באותה העיר ללמוד מהם תורה.

כלומר, שהחייב להקביל פ"ר ברגל נובע ממה שאנו חייבים לכבד תלמידי חכמים על מה שהם קדשו את הרגל. וחייב זה הוא בר"ה ושבת. אך שבת אינה שבת שבכל שבוע אלא רגל, דבר"ה ויו"ט הרי קדושת היום נובע מכח התלמיד חכם.

ויש להוסיף שהחייב לקום בפני ת"ח מורה על ההכרה שיש בת"ח הכח ללמד תורה לכלל ישראל. ביו"ט כשכח תורתם גלוי וניכר ע"י קדושת היו"ט עצמה, החייב לכבדם צריך להיות ברמה יותר גבוהה. לכן החייב אינו רק כשנזדמן שפוגש ת"ח, כמו שאר ימות השנה (שאם פוגש ת"ח חייב לקום בפניו). אלא החייב הוא לילך למקומו ולכבדו ע"י קבלת פניו. ברגל כח תורתם גלוי, והתוספת כבוד שנותנים להם הוא כדי להראות שראוי ללמוד מהם ושאונו רוצים לשאוף מהם. (עמידה לפני תלמיד חכם ג"כ מראה כח זה בדרגה יותר נמוכה).

ג. תלמוד תורה

הפני יהושע (שהבאנו לעיל) כתב שמצות קבלת פ"ר היא חלק ממצות תלמוד תורה. אך כתב, דאע"פ שבעלמא נשים פטורות ממצות ת"ת, הכא חייבוהו חכמים מפני שהאשה השונמת היתה מקיימת את מצוה זו. ומבואר מדבריו, שמצוה זו היא חלק ממצות ת"ת, אך יש לה דינים מיוחדים, ולכן נשים חייבות. ועיין רש"י (סוכה כה. ד"ה שלוחי מצוה) שכתב דשלוחי מצוה כולל "הולכי בדרך מצוה כגון ללמוד תורה ולהקביל פני רבו". משמע מדבריו, שאין קבלת פני רבו בכלל תלמוד תורה. וכבר הבאנו שרש"י בחגיגה כתב שהוא מדין כבוד הרב. אמנם, שמא יש לפרש שמכבדים הרב ע"י לימוד תורה ממנו.

ובדעת הפנ"י יש לעיין, האם החייב להקביל פ"ר במקום שפטור מת"ת נובע מחיוב מיוחד בת"ת או האם חיוב זה מטעם אחר (כבוד הרב או קבלת פני השכינה). והנה, כבר הבאנו דעת הפמ"ג שיש חיוב להקביל פ"ר בכל יום והוא מדין ת"ת, ובזה נשים פטורות. ויש חיוב נוסף להקביל פ"ר בשבת, ר"ה ויו"ט שנובע מטעם אחר. ושמא הפנ"י ג"כ סובר כוותיה, וא"כ אין כאן חיוב מיוחד ברגל להקביל פ"ר משום ת"ת (אף שיש חיוב זה מטעם אחר).

ויש כמה נפק"מ בין ג' טעמים אלו:

א. כבר הבאנו כמה דיונים אם נשים פטורות ממצוה זו. אם החייב הוא מטעם כבוד הרב, יש סברא לחייבם משום שאין זה מ"ע שהזמ"ג. אם הוא מטעם קבלת פני השכינה, לכאורה הוי מ"ע שהזמ"ג. אך שמא נשים חייבות משום שכל הדין נלמד מהאשה השונמת. ואם הוא מטעם תלמוד תורה, היה צ"ל דנשים פטורות. אך הפנ"י כתב דאע"פ שהיה צריך לפוטרו, מ"מ חייבוהו חכמים במצוה זו. [ואולי יש לחלק בין בחול לבין בשבת וברגל].

ב. כבר הבאנו דיון המהרי"ל דיסקין אם יש תשלומין למצוה זו. אם מצוה זו מטעם קבלת פני השכינה, יתכן שיש תשלומין אחר חג השבועות כמו שיש תשלומין לקרבנות. אמנם, אם הוא מטעם כבוד רבו או מטעם ת"ת, לא שייך לומר שיש תשלומין.

ג. המהרי"ל דיסקין (שם) דן אם הרב יכול למחול בכבודו. דיון זה אינו נוגע אם המצוה עצמה היא מטעם ת"ת או קבלת פני השכינה. ואם הוא מטעם כבוד הרב, הרי הרב שמחל על כבודו, כבודו מחול. ושוא יש לדחות, שאף שטעם המצוה הוא משום כבוד הרב, מ"מ יש חיוב על התלמיד להיות מושפע מרבו ביו"ט, ולפ"ז אין הרב יכול למחול.

שיטת הרמב"ם

כבר הבאנו קושיית נושאי כלי הרמב"ם על הרמב"ם במה שלא הביא הגבלת הגמ' שאין חיוב להקביל פ"ר א"כ יכול לחזור באותו היום. וכדי ליישב שיטת הרמב"ם צריכים אנו לעיין בשקלא וטריא של הגמ'.

הגמ' הביאה מאמר של רבי אליעזר שהיה אומר "משבחה אני את העצלנין שאין יוצאין מבתיהן ברגל דכתיב ושמחת אתה וביתך". ופרש"י "אף על פי שלא בשביל הרגל מתעכבים, שהרי כל ימות השנה אינן יוצאין מחמת עצלות אף על פי כן משבחין אני". כלומר, שר"א לא היה משבחה את העצלנים משום שהיו עצלנים, אלא משום שהוא היה סבור שמדיני שמחת יו"ט צריך אדם להשאר בביתו כל הרגל כדי לשמח את אשתו. וא"כ עצלנים אלו, אף שלא היו נשארין בביתם לשם מצוה אלא לשם עצלנות, מ"מ ראוי לשבח אותם, שלמעשה מקיימים מצות שמחת יו"ט. ועל זה הקשה הגמ' מדינא דר"י, שאם יש חיוב להשאר בביתו כל הרגל, איך אפשר לקיים מצות קבלת פני רבו. ותירץ הגמ' דדינא דר"י אינו אלא כשיכול לחזור באותו היום, שאם יכול לחזור באותו היום, יכול לקיים שמחת יו"ט ג"כ. אבל אם אינו יכול לחזור באותו היום, א"א לקיים מצות שמחת יו"ט, ולכן אין חיוב להקביל פ"ר.

ועיין בשו"ת שואל ומשיב (תליתאה א:תסד) שהסביר הוסיגיא דכשיש ב' מצוות עשה הסותרים זה את זה, שאם מקיים אחד מהם מבטל את השני, אמרינן שב ואל תעשה עדיף, שעדיף שלא לעשות שום דבר מלעשות מצוה אחת ולבטל השני בידים, וכ"ש כשיש לקיים אחד מן המצוות ע"י שב ואל תעשה. ולכן הכא, שיש מצות שמחת יו"ט (שאף מקיימים אותה בשב ואל תעשה, שהרי מקיימה ע"י הישארות בביתו), ויש מצוה של קבלת פני רבו שהיא בקום ועשה, עדיף שישאר בביתו ויקיים מצות שמחת יו"ט (ועי"ז אינו מבטל מצות קבלת פ"ר בידים), משילך להקביל פ"ר ויבטל מצות שמחת יו"ט בידים. אך בדיעבד אם הלך להקביל פ"ר, ודאי קיים מצות קבלת פ"ר. ולכן השתמש ר"א בלשון "משבחה אני" משום שאין חיוב להשאר בביתו במקום מצות קבלת פ"ר, אלא שיש עדיפות לעשות כן.

השו"ת הקשה, איך ידע הגמ' להקשות מדינא דר"י על ר"א. שמה ר"א חולק על ר"י וסובר שאין מצות קפ"ר ברגל. ותירץ שאם היה ר"א סבור שאין מצות קבלת פ"ר, לא היה אומר "משבחה אני", שמשמע שרק עדיף לעשות כן. שלפי שיטתו אין מקום להקל מדינא לצאת מביתו א"כ יש מצוה אחרת כגון מצות קבלת פ"ר לקיים. ומוכח מזה שאינו חולק על ר"י וסובר שיש מצוה של קפ"ר, ולכן אינה אלא עדיפות להשאר בבית, ולא חיוב.

ועיין בכס"מ (הל' ת"ת פרק ה' הל' ז) שכתב שהטעם שהרמב"ם לא הביא ההגבלה בדינא דר"י דאין מקיימים אותו א"כ יכול לחזור לביתו באותו יום הוא משום דר"י חולק על ר"א וסובר דחייב להקביל פ"ר בכל גוונא. והערוך לנר (סוכה י:) הקשה עליו דמגליה דר"י חולק על ר"א.

ואף אם נקבל השגת הערוך לנר, יש להעיר כמה דברים ביישוב דברי הרמב"ם. שמה היה סובר הרמב"ם דיש כמה סוגיית המוכיחות שלא קיי"ל כאוקמתא זו ואין לחלק בין מי שיכול לחזור באותו היום לבין מי שאינו יכול. הא' רב אילעאי, תלמידו של ר"א לא היה נוהג כר"א. הב' רב חסדא ורבה בר רב הונא (סוכה י: וכו') היו מקיימים מצות קבלת פ"ר אע"פ שמשמע בגמ' שלא חזרו באותו היום.

ומצד אחר, עיין בהגהות מיימוני (שם) שהביא אוקמתא זו להלכה, שאין מקיימים מצוה זו א"כ יכול לחזור באותו היום. והפ"ח (הובא בהגהות הר"י אפאה על הרמב"ם שם) כתב שהרמב"ם לא הזכיר תנאי זה כשהביא דינא דר"י משום שפשוט הוא. והסביר הפ"ח שרבי אילעאי שהלך להקביל פ"ר לא ידע שיש חיוב לשמח את אשתו ביו"ט. אבל הרמב"ם פסק כאבי (ר"ה ו:) שיש חיוב לשמח את אשתו ביו"ט, ולכן לא הוצרך לו לפרש שדינא דר"י הוא דוקא כשאינו מבטל משמחת אשתו.

ולפי השואל ומשיב י"ל עוד טעם למה השיטת הרמב"ם חילוק זה. לפי השו"מ אף ר"א מודה שיש חיוב להקביל פ"ר ברגל, אלא שעדיף להשאר בבית. ואפשר שהרמב"ם סבר שמכיון שרבי אילעאי תלמידו היה מקביל פ"ר ברגל, ולא היה מקפיד על עדיפות זו, א"צ להזכיר עדיפות זו שלא היתה נוהגת כבר מימות תלמידי ר"א.

השמטת המחבר דינא דר"י

כבר כתבנו דהמחבר השמיט דינא דר"י. והבאנו סברת הערוך לנר שהטעם שהשמיטו הוא משום שהמחבר סובר שיש חיוב להקביל פ"ר בכל יום. ועיין במועדים וזמנים (שם) שכתב דאף שלשון ר"י הוא שחייב להקביל פ"ר, מ"מ שמה אין זה חיוב מצד הדין אלא מצד דרך ארץ. וכמו כן מצינו "חייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי", ואין זה חיוב בתורת דין אלא מתורת מוסר. ור"ל, דמדרך הארץ להקביל פ"ר ברגל, והוא חלק מהכבוד שנותנים לרב. אם לפי איזו סיבה שהיא אינו מקביל פ"ר ברגל, אבל בשאר ימות השנה מכבד את רבו באופן הראוי, לכאורה לא עבר על חיובו. שבאמת אין חיוב מיוחד להקביל פ"ר ביו"ט, ואין כאן תקנת חכמים שרק זוהי הדרך לכבד הרב. אלא שאמר ר"י שנכון לעשות כן.

והנה, המחבר הזכיר שמותר לעבור במים כדי להקביל פ"ר בשבת ות"ב משום שהוא דבר מצוה. א"כ מצינו שיש מצוה ממש בקבלת פ"ר, ולא משמע מהמחבר שהוא רק מצד חיוב דרך ארץ, וא"כ קשה על המו"ז, איך הבין שהמחבר סובר שמצות קבלת פ"ר היא רק מדין דרך ארץ. וצ"ל כמו שהבאנו לעיל בשם הפמ"ג, שיש מצוה בכל יום להקביל פ"ר, והוא מטעם ת"ת, ועל זה מיירי המחבר שמותר לעבור במים. אך ברגל יש חיוב נוסף מצד דרך ארץ להקביל פ"ר, וזהו דינא דר"י שהשמיטו המחבר.

שלא יהא כבוד רבו מרובה מכבוד שמים

הנודע ביהודה (תנינא או"ח צד) נשאל למה המחבר השמיט דינא דר"י. וכתב תירוץ המבוסס על היסוד של "שלא יהא כבוד רבו מרובה מכבוד שמים", שכל יום שיש בו קרבן מוסף, יש בו תוספת קדושה ויש "מקום" להקביל פ"ר באלו הימים משום "שגם על הרב ניתוסף אז שפע להשפיע על תלמידו". אך א"א לחייב להקביל פ"ר בכל שבת ור"ח, דא"כ נמצא שכבוד רבו מרובה מכבוד שמים, דאילו החיוב לקבל פני השכינה אינו אלא ג' פעמים בשנה. ולכן א"א לחייב אדם להקביל פ"ר אלא ברגל, אבל בשבת ור"ח ודאי יש תועלת בזה.

והוסיף הנו"ב על פי יסוד זה, דכל זה הוא בזמן המקדש, שיש חיוב עליה לרגל. אבל בזה"ז, שאין חיוב עליה לרגל, אם יהיה חיוב להקביל פ"ר ברגל, נמצא דכבוד רבו מרובה מכבוד שמים. ומכיון שבזה"ז אין חיוב עליה לרגל כלל, לכן בזה"ז, א"א לחייב אדם להקביל פ"ר אפי' ברגל, דנמצא דכבוד רבו מרובה מכבוד שמים, ולכן השמיט המחבר דין זה. אך הרמב"ם

הביא דין זה משום שכשיבנה המקדש יחזור הדין כבתחילה, ויהיה חיוב להקביל פ"ר. והא דלא הזכיר הרמב"ם שבזה"ז אין חיוב, הוא משום שבאמת ראוי להקביל פ"ר ברגל, רק שא"א לחייב אדם לעשות שלא יהא כבוד שמים וכו'. ולכן הביאו הרמב"ם והרא"ש דין זה, אף שאינו נוהג בזה"ז. והיינו משום שראוי לעשות כן, אלא שא"א לחייבו.

וכנראה, הנו"ב הבין שהחיוב להקביל פ"ר הוא מטעם כבוד הרב. ויש להוכיח כן מב' טעמים. הא' שהרי כתב "אין מקום להטיל חיוב לקבל פני רבו כשאינו הולך ללמוד ממנו בלא"ה." הרי שאם יהיה חיוב בזה"ז החיוב אינו משום ת"ת. והב' שהרי כתב שאי אפשר להטיל חיוב שלא יהיה כבוד רבו מרובה מכבוד שמים. הרי שיש חיוב להקביל פ"ר משום כבוד הרב.

קושייות מהאחרונים על הנו"ב

ורבים מהאחרונים הקשו כמה קושייות על הנו"ב. הערוך לנר (סוכה שם) הקשה דהנו"ב כתב דהמעשה בר"א בסוכה שם היה בזמן המקדש, דלפי שיטתו לא היו שואלים מדינא דר"י אלא בזמן המקדש. ואם באמת ר"א היה חי בזמן המקדש, למה היה משבח אלו שאין יוצאין מביתם ברגל, הלא יש חיוב עליה לרגל. ע"כ שר"א לא היה חי בזמן במקדש.

בספר אורות פסח (להר"ש ווהארמן ס' סח) הקשה דרש"י (סוכה י: ד"ה שלוחי) כתב דרב חסדא ורבה בר רב הונא (שודאי לא היו בזמן המקדש) היו פטורין מן הסוכה משום החיוב להקביל פ"ר ברגל. הרי שגם בזה"ז יש חיוב.

בספר עמק ברכה העיר דלפי דעת הר"ח והריטב"א שהכל תלוי לפי קירובו לרבו, א"כ מי שדר באותו העיר, חייב להקביל פניו בכל יום. ומזה ראייה שאין הכלל של "שלא יהא כבוד רבו מרובה מכבוד שמים" עולה לחשבון לענין החיוב להקביל פ"ר. וכע"ז יש להקשות, דלשיטת התוס' (פסחים ג: ד"ה מאליה) דבני חו"ל פטורים מעליה לרגל, א"כ, היה לבני חו"ל להיפטר ממצות קבלת פני רבו שלא יהא כבוד רבו מרובה וכו'. ולא מצינו בשום מקום שבני חו"ל פטורים ממצוה זו.

במועדים וזמנים (שם) הקשה דלא מסתבר לומר שלא יהא כבוד רבו מרובה וכו' אלא היכא דאפשר לקיים מצות קבלת פני השכינה. אבל מכיון דאי אפשר לקבל פני השכינה, לא מסתבר לומר שיש בזה פחיתת כבוד שמים. ורק אם היה אפשר לקיים קבלת פני השכינה, ורצו לחייב להקביל פ"ר באופן התדיר ביותר, בזה אפשר לומר הסברא שלא יהא כבוד רבו מרובה וכו'. וא"כ בזמן הזה שאי אפשר לעלות לרגל, היינו צריכים להיות חייבים במצות קבלת פ"ר.

בספר אור אברהם (להרב אברהם גורביץ ס' טו) הביא דברי התוס' ישנים (קדושין לג: ד"ה אין) שכתבו דמותר לקום מפי רבו אפי' מאה פעמים ביום, רק שאינו חייב אלא שחרית וערבית משום שאין קורין קריאת שמע אלא בשחרית וערבית. ולפי דבריהם, הטעם שאינו חייב אלא שחרית וערבית הוא משום שלא יהא כבוד רבו מרובה וכו', שלא יהא החיוב לקום בפני הרב מרובה מהחיוב לקרות ק"ש. ועיין ברמ"א (יו"ד רמב"ט) שפסק כדברי התוס'. והסביר האור אברהם, שאין פחיתת כבוד שמים א"כ החיוב לכבוד הרב הוא מרובה מהחיוב לתת כבוד לשמים. אבל אם החיובים זההים, ורק רוצה לכבוד הרב יותר ממה שמכבד כבוד שמים, ודאי שאין בו איסור. וכי יעלה על הדעת שמי שנאנס ולא קרא ק"ש בשחרית, פטור מלקום בפני רבו בשחרית שלא יהא כבוד רבו מרובה. וצ"ל שה"ה לגבי החיוב להקביל פ"ר ברגל. אע"פ שאין אנו מקיימים מצות קבלת פני השכינה, מ"מ אין הטעם משום שאין בו חיוב. יש בו חיוב, אלא שאנו אנוסים. לכן א"א לומר שאין חיוב להקביל פני רבו מטעם שלא יהא כבוד רבו מרובה, מכיון שבאמת יש חיוב בזמן הזה לקבל פני השכינה, ולכן אין החיוב לקבל פני רבו דוגמא של כבודו מרובה מכבוד שמים. ובזה דחה את דברי הנו"ב.

והוסיף האור אברהם דנשים פטורות ממצות עליה לרגל. ועוד, התוס' (פסחים שם) כתבו דמי שאין לו קרקע פטור מעליה לרגל. ולפי דעת הנו"ב, היה צריך לומר שהם פטורים מקבלת פ"ר. ובשלמא נשים, כבר הבאנו דיון בזה. אך לא מצינו שמי שאין לו קרקע פטור ממצות קבלת פ"ר.

יישוב הפרדס יוסף

ומצאתי מהלך נפלא המתרץ כמה מהקושייות שהבאנו. עיין בפרדס יוסף (שמות לג:ז) שהגיה שהחיוב להקביל פ"ר נובע ממצות ת"ת. לכן כל יום שיש מצות ת"ת יש חיוב להקביל פ"ר. וכתב הפרד"י:
וקושיית הנודע ביהודה י"ל עפ"י קושיא הנ"ל דפתח ברגל וסיים בחודש ושבת, דעוד מובא קושיא הא צריך בכל השנה לישוב לפני רבו וללמוד תורה מה זה רגל דוקא דאמר ר' יצחק. וצריך לומר אדרבה בכל השנה פשיטא רק רגל איצטריך לאשמעינן דלרבי אליעזר דסבירא ליה בביצה (ט"ו ע"ב) או אוכל ושותה או יושב ושונה, נמצא דאי בעי שלא ללמוד כלל ברגל רשות בידו, נמצא דלא צריך לו רב ברגל ללמוד קא משמע לן אפילו הכי צריך לקבל פני רבו בלא לימוד, ויליף משונמית דפטורה מתלמוד תורה ואפילו הכי בחודש ושבת איבעי לה למיזל:

ושפיר נקט ר' יצחק רגל דבחודש ושבת ליכא רבותא כלל דצריך ללמוד פשיטא דחייב לילך לרבו, רק רגל איצטריך ליה לרבי אליעזר דאינו חייב ללמוד אף על פי כן יש מצוה קבלת פני רבו, ולכן השמיטו הפוסקים דר' יצחק סבירא ליה כרבי אליעזר או כולו לה' או כולו לכם [פסחים ס"ח ע"ב] אבל אנן קיימא לן באורח חיים (סימן תקכ"ט ס"א) כר' יהושע [פסחים שם] חלקהו חציו לה' וחציו לכם נמצא גם ברגל חייב ללמוד מרבו, לא הוצרך למימרא דר' יצחק דפשיטא דחייב לילך לרבו ברגל כיון דחייב ללמוד ברגל.

והסביר הפרד"י דהחידוש של דינא דר"י הוא שאף שביו"ט יש תנאים שסברו שיכול לעשות כולו לכם, דהיינו שאוכל ושותה כל היום ואינו לומד תורה, מ"מ, אפ"ל אם רוצה לאכול ולשתות כל היום, ואינו עוסק בתורה כלל, אפ"ה יש חיוב להקביל פ"ר. ר"ל, שמכיון שהחיוב להקביל פני רבו נובע ממצות ת"ת, היה סברא לומר שהחיוב להקביל פ"ר אינו נוהג ביו"ט משום שיש תנאים הסוברים שביו"ט אין חיוב ת"ת. על זה בא רבי יצחק לומר, שאף לאלו תנאים הסוברים שאין חיוב ת"ת ביו"ט, מ"מ החיוב להקביל פ"ר ביו"ט עדיין קיים. ולפ"ז, שפיר לומדים מהאשה השונמית שהיתה פטורה מת"ת, שיש ממנה ראייה שאף מי שפטור ממצות ת"ת עדיין יש לו מצוה להקביל פ"ר, וכמו כן חייב כל אדם להקביל פ"ר אף ביו"ט. ועוד, שלפ"ז מובן למה רבי יצחק הזכיר רק הרגל ולא הזכיר שבת ור"ח. בשבת ור"ח אין סברא לפוטרו מלהקביל פ"ר דבימים אלו יש חיוב ת"ת, וודאי שכל אדם חייב להקביל פ"ר בימים אלו.

והפרדס יוסף יישב כמה מהקושיות שהבאנו לעיל. לפי דבריו מובן למה רבי יצחק הזכיר רק הרגל אע"פ שהפסוק מדובר בשבת ור"ח. רבי יצחק רק רצה לחדש שאף ביו"ט יש חיוב להקביל פ"ר, וודאי שיש חיוב בשבת ור"ח ולא היה לר"י להזכיר חיוב זה דפשוט הוא. עוד יישב מקור הלימוד מהאשה השונמית. האשה השונמית היתה הולכת בכל שבת ור"ח משום שיש חיוב בכל שבת ור"ח (וכ"ש ביו"ט) להקביל פ"ר. ר"י לא הזכיר שבת ור"ח משום שאין סברא לומר שאינו חייב. ורק ביו"ט שיש סברא לפטור הביא ראייה שאף אשה הפטורה מת"ת חייבת להקביל פ"ר, וה"ה ביו"ט לאנשים. וסיים הפרד"י שזהו הטעם שהשמיט המחבר דינא דר"י, והוא משום דקיי"ל ביו"ט חציו לה' וחציו לכם וכולם חייבים בת"ת, ולכן פשוט שחייבים בקבלת פ"ר, כמו שחייבים בשאר ימים.

סיכום

רבי יצחק הביא מקור שחייב אדם לקבל פ"ר ברגל ודנו איך למד רבי יצחק הדין הנ"ל מפסוק זה. הבאנו כמה יישובים לשיטת הרמב"ם והבאנו כמה יישובים למה המחבר השמיט דינא דר"י מהשו"ע. וגם דנו אם באמת יש חיוב בזה"ז, ואם יש חיוב, מתי.

הבאנו הדין בפוסקים אם מצוה זו נובע מדין קבלת פני השכינה, מדין כבוד הרב או מדין תלמוד תורה. ביו"ט כשכח תורת רבו גלוי וניכר ע"י קדושת היו"ט עצמה, החיוב הוא לילך למקומו ולכבדו ע"י קבלת פניו.

ומעוניין שמצוה זו נקראת "קבלת" פני רבו ולא "ביקור" רבו. ונוכל להסביר שהתלמיד הוא המקבל כשמבקר את רבו, שהרי הוא מקבל השפעה ממנו.

באותו אופן, במסכת שבת (ק"ט). מובא "רבי חנינא מיעטף וקאי אפניא דמעלי שבתא אמר בואו ונצא לקראת שבת המלכה", שיוצאים לקראת השבת. אולם בתפילה אנו אומרים "לכה דודי לקראת כלה. פני שבת נקבלת... לקראת שבת לכו ונלכה. כי היא מקור הברכה..." הנה אף שאנו יוצאים לקראת השבת, אנו מקבלים ברכה ממנה. ולכן נקראת 'קבלת' שבת.

וכן, בין אם טעם המצוה מדין קבלת פני השכינה, או מדין כבוד הרב או מדין תלמוד תורה, יסודה היא שהתלמיד מקבל [השפעה] מרבו, ולכן ביו"ט כשכח רבו במלוא חזקה יש מצוה, יש חיוב, "לקבל" פני רבו, דהיינו, 'לקבל מרבו'.

יה"ר שנזכה לימים "שלא יהא כבוד רבו מרובה מכבוד שמים" ונזכה לקיים החיוב לקבל פני השכינה בב"א.